

کتابخانه مدرسه فقهت، کتابخانه ای رایگان برای مستند سازی مفاهیم دینی.
برای آشنایی و استفاده بیشتر به نشانی lib.eShia.ir مراجعه فرمایید.

ه: جمله «بعضکم لبعض عدو» حال است از ضمیر جمع فاعلی در « اهیطوا » و عاملش همین فعل است.

و: جمله « ردّت الینا » حال است از « بضاعتنا » و عامل در آن ابتدائیّت است.

ز: جمله « و انتم سکاری » حال است از ضمیر جمع فاعلی در « لا تقرّبوا » و عاملش همین فعل است.

ح: کلمه « قادرین » حال است از ضمیر « نحن » که در « نجمعها » است و محذوف می باشد و همین فعل محذوف عامل در آن است.

ط: کلمه « جمیعا » حال است از ضمیر « کم » در « مرجعکم » و عامل در آن استقرّ می باشد

ی: دو کلمه « غضبان » و « اسفا » حال هستند از « موسی » و عامل در آنها « رجع » می باشد

6- و اما اینکه حال در عبارات گذشته برای بیان هیئت فاعل یا نائب فاعل و یا مفعول می باشند:

الف: کلمه « ضعیفا » حال است از « الانسان » که نائب فاعل می باشد.

ب: کلمه « الاعیین » حال است از فاعل در « خلقنا » .

ج: کلمه « حیّا » حال است از ضمیر نائب فاعل در « أبعث » .

د: کلمه « مرّحا » حال است از ضمیر فاعلی در « لا تمش ».

ه: جمله « و انا عجزو » حال است از فاعل « ألد » .

و: جمله « ینکون » حال است از ضمیر فاعلی در « جائوا » .

ز: جمله « و هم الوف » حال است از ضمیر فاعلی در « خرجوا » .

7- و اما ترکیب آیه مبارکه و بیان اعراب کلمات آن:

اقترب: فعل ماضی و « حسابهم » مضاف و مضاف الیه، فاعل است برای ان و « التّاس » جار و مجرور متعلق به « اقترب » ظرف لغو می باشد، کلمه « واو » حالیه بوده و « هم » مبتداء و خبرش « معرضون » بوده و « فی غفلة » جار و مجرور، متعلق است به

« معرضون » ظرف لغو است و جمله اسمیه «وهم فی غفلة معرضون» جمله حالیه است از « ناس » .

سؤالات و تمرینات ص (66-67)

1- تمیز را تعریف کرده و برای آن مثال بزنید.

2- اقسام تمیزی که ابهام را از ذات بر طرف می کند ذکر نموده و برای آنها مثال بزنید.

3- مستثنا را با ذکر مثال تعریف کنید.

4- اقسام مستثنا را بیان کرده و برای آنها مثال بزنید.

5- در جملات و عبارات زیر تمیز را پیدا کرده و نوع آنرا بیان کنید:

الف: فسیعلمون من هو شر مکانا و اضعف جندا (سوره مریم آیه 75)

ب: و اشتعل الرأس شیباً (سوره مریم آیه 4)

ج: انّ عدّة الشهور عند الله اثنا عشر شهرا فی کتاب الله (سوره توبه آیه 36)

د: فمن يعمل مثقال ذرة خيرا يره (سوره زلزله آیه 7)

ه: وسع ربّي كلّ شيء علما (سوره انعام آیه 80)

و: كانوا اشدّ منكم قوّة و اكثر اموالا و اولادا (سوره توبه آیه 69)

ز: فلن يقبل من احدثهم ملء الارض ذهباً (سوره آل عمران آیه 91)

ح: و فجّرنا الارض عیونا (سوره قمر آیه 12)

ط: و كفى بالله نصيرا (سوره نساء آیه 45)

ی: لو اطلعت علیهم لولیت منهم فرارا و لملئت منهم رعبا (سوره كهف آیه 18)

ك: فانفجرت منه اثنتا عشرة عینا (سوره بقره آیه 60)

6- در جاهای خالی از جملات ذیل کلمات مناسب زیر را بنویسید:

احد عشر، صوفا، عقلا، سرورا، منزلا، زیتا، کیلوان، علما، ادبا

1- ما احسن خالدا ...

2- ملأ الله قلبك ...

3- خليل اوفر ... و اكبر

4- لی ... فلما

5- انت علی ...

6- عندی ثوبك ...

7- عندی رطل ...

8- عندی ... عسلا

جواب

1- تمییز عبارت است از اسم نکره‌ای که ابهام را از ذات یا نسبت بر طرف کند مانند: عندی احد عشر رجلا

2- تمییز رافع ابهام از ذات یا ابهام را از مقدار رفع کرده و یا از غیر مقدار:

مثال تمییز رافع ابهام از غیر مقدار، مانند: هذا خاتم حدیدا (این است انگشتری که از جنس حدید می‌باشد) و تمییز رافع ابهام از مقدار بر پنج قسم است زیرا مقدار یا عدد است مانند: عندی عشرون رجلا یا کیل است مانند: قفیزان برّا یا وزن است مثل: عندی منوان سمنا (نزد من است دو من روغن) یا مساحت است همچون: اشتریت جریبین قطنا (دو جریب پنبه خریدم) و یا غیر اینها است نظیر: ما فی السماء قدر راحة سحابا (در آسمان بقدر گودی کف دست ابر نیست).

3- مستثنا عبارت است از لفظی که بعد از «الّا» و نظائر آن ذکر شده تا معلوم شود آنچه به ما قبل آن نسبت داده شده به آن منتسب نیست مانند: جائنی القوم الّا زیدا

4- بطور کلی مستثنا بر دو قسم است: متصل مانند: جائنی القوم الّا زیدا و منقطع نظیر: ما جائنی القوم الّا حمارا

ادباء به ملاحظاتی برای مستثنا اقسامی را بیان کرده‌اند که ذکر آن خالی از فائده نیست:

1- مستثنا در کلام تام موجب (مقصود از تام آن است که مستثنا منه در کلام باشد و از موجب آن است که حرف نفی یا نهی یا استفهام نداشته باشد) مانند: جائنی القوم الّا زیدا

2- مستثنای متصل یعنی در کلام غیر موجب مانند: ما جائنی القوم الّا زید

3- مستثنای تام یعنی مستثنائی که مستثنا منه آن در کلام باشد مانند مثالهای

4- مستثنای مفرّغ و آن این است که مستثنا منه آن در کلام نباشد نظیر: ما جائنی الّا زید

5- مستثنای مقدم و آن این است که مستثنا بر مستثنا منه مقدم آمده باشد مانند: ما جائنی الّا اخاك احد

6- مستثنای مؤخر و آن این است که مستثنا از مستثنا منه مؤخر آمده باشد مانند مثالهای مذکور

7- مستثنای متّصل و آن این است که در مستثنا منه داخل بوده و به قید الّا و نظائرش آنرا خارج کنیم مانند مثالهای مذکور.

8- مستثنای منقطع و آن این است که مستثنا در مستثنا منه داخل نبوده تا با ادات استثناء آنرا خارج کنیم بلکه از حکم مستثنا منه خارج می‌گردد نظیر: ما جائنی القوم الّا حمارا.

5- و اما استخراج تمییز از جملات مذکور و بیان نوع آن:

الف: کلمه « مکانا » و « چندا » تمییز رافع ابهام از غیر مقدار می‌باشند.

ب: کلمه « شیا » تمییز رافع ابهام از غیر مقدار می‌باشد.

ج: کلمه « شهرها » تمییز رافع ابهام از مقدار (عدد) می‌باشد.

د: کلمه « خیرا » تمییز رافع ابهام از مقدار (وزن) می‌باشد.

ه: کلمه « علما » تمییز رافع ابهام از غیر مقدار می‌باشد.

و: کلمه « قوة » تمییز رافع ابهام از غیر مقدار می‌باشد چنانچه « اموالا » و « اولادا » نیز چنین می‌باشند.

ز: کلمه « ذهباً » تمییز رافع ابهام از غیر مقدار می‌باشد.

ح: کلمه « عیونا » تمییز رافع ابهام از غیر مقدار می‌باشد.

ط: کلمه « نصیرا » تمییز رافع ابهام از غیر مقدار می‌باشد.

ی: کلمه « فرارا » و « رعبا » تمییز رافع ابهام از غیر مقدار می‌باشند.

ک: کلمه « عینا » تمییز رافع ابهام از مقدار (عدد) می‌باشد.

6- و اما جواب از سؤال ششم:

1- ما احسن خالدا علما

2- ملأ الله قلبك سرورا

3- خليل اوفر عقلا و اكبر منزلا

4- لی احد عشر قلما

5- انت على ادبا

6- عندی ثوبك صوفا

7- عندی رطل زیتا

8- عندی کیلوان عسلا

سؤالات و تمرینات ص (69-70)

1- در چه وقت نصب مستثنا واجب است؟

2- تعریف مستثنای مفرغ را ذکر کرده و اعرابش را بگوئید.

3- وقتی کلمه «غیر» برای استثنا استعمال شود اعرابش چیست؟

4- در عبارات ذیل مستثنا را استخراج کرده و نوعش را بیان کنید:

الف: و ما يتبع اكثرهم الا طئا (سوره یونس آیه 36) ا ب: و يابى الله الا ان يتم نوره (سوره توبه آیه 32)

ج: ما لهم به من علم الا اتباع الظن (سوره نساء آیه 157)

- د: ثمّ قلنا للملائكة اسجدوا لآدم فسجدوا إلّا ابليس (سوره اعراف آیه 11)
- ه: فهل يهلك إلّا القوم الفاسقون (سوره احقاف آیه 35)
- و: لا يسمعون فيها لغوا إلّا سلاما (سوره مريم آیه 62)
- ز: فلبث فيهم الف سنة إلّا خميس عاما (سوره عنكبوت آیه 14)
- ح: ما فعلوه إلّا قليل منهم (سوره نساء آیه 66)
- ط: لا يستوى القاعدون من المؤمنين غير اولى الضرر (سوره نساء آیه 95)
- ي: و لا يلتفت منكم احد إلّا امرأتك (سوره هود آیه 81)
- 5- زير كلمات صحيح ذيل از نظر وقوع در جملات خط بكشيد:
- الف: حضر الضيوف إلّا ... (سيّاراتهم، سيّاراتهم، سيّاراتهم)
- ب: ما احترقت الدّار ... الكتب (غير، غير، غير)

- ج: ليس العمل إلّا ... الشريف (سلاح، سلاح، سلاح)
- د: لا يخطب في الحرب خطيب إلّا ... النيران (السن، السن، السن)
- ه: ما في المدرسة احد إلّا ... (اخوك، اخاك، اخيك)
- و: سلكت فلاة ليس فيها انيس إلّا ... (وحوشها، وحوشها، وحوشها)
- ز: لا يقيم احد الا ... (علّي، عليا، على)
- ح: ينجح التلاميذ إلّا ... (الكسول، الكسول، الكسول)
- 6- جمله زير را تركيب كرده و اعراب كلماتش را بيان كنيد:
- حق الوالد على الولد ان يطيعه في كلّ شى إلّا في معصية الله سبحانه
- (نهج البلاغه قصار الحكم 399)

جواب

- 1- نصب مستثنا در موارد ذيل واجب است:
- الف: در كلام تام موجب مانند: جائنى القوم إلّا زيدا
- ب: در موردى كه مستثنا منقطع باشد: ما جائنى القوم الا حمارا
- ج: در جائى كه مستثنا مقدّم بر مستثنا منه باشد مانند: ما جائنى إلّا اخاك احد
- د: مستثنائى كه بعد از « عدا » و « خلا » يا « ما خلا » و « ما عدا » و « ليس » و « لا يكون » باشد مانند: جائنى ما خلا زيدا.
- 2- مستثنائى مفرّع عبارت است از مستثنائى كه بعد از « إلّا » آمده و مستثنا منه آن در كلام نباشد مانند: ما جائنى احد إلّا زيد و اين قسم از مستثنا بحسب عوامل اعراب مى گيرد يعنى اگر عامل در مستثنا منه، عامل رفعى باشد مستثنا مرفوع بوده مانند مثال مزبور و اگر عامل نصبى باشد مستثنا منصوب مى گردد مانند: ما رأيت إلّا زيدا و اگر عامل جرّى باشد مستثنا مجرور مى باشد نظير: ما مررت إلّا بزيدا.
- 3- اعراب كلمه « غير » در وقتى كه براى استثنا استعمال شده باشد همچون مستثنا به « إلّا » است يعنى در هر كجا كه مستثنا به إلّا منصوب بود « غير » نيز منصوب بوده و در هر موردى كه اين مستثنا مرفوع يا مجرور استعمال مى شد لفظ « غير » نيز

دارای همین اعراب می باشد چنانچه می گوئی:

جائنى القوم غير زيد (آمدند نزد من طائفه غير از زيد) و جائنى القوم غير حمار (آمدند نزد من طائفه غير از الاغ) در اين دو مثال كلمه « غير » منصوب است زيرا اگر

بجای « غیر » لفظ « آلا » آوردیم « زید » در مثال اوّل و « حمار » در مثال دوّم منصوب بود.

و نیز می‌گوئی: و ما جانی احد غیر زید (نیامد نزد من هیچ کس غیر از زید) در این مثال کلمه « غیر » را به دو نحو می‌توان خواند، مرفوع و منصوب همان طوری که اگر بجای « غیر » آلا می‌آوردیم زید را هم مرفوع و هم منصوب می‌خواندیم.

و همچنین می‌گوئی: ما مررت بغیر زید (نگذشتم به هیچ کس غیر از زید) در این مثال کلمه « غیر » مجرور است همان طوری که اگر بجای آن « آلا » می‌بود « زید » را مجرور می‌خواندیم.

4- و اما استخراج مستثنا در عبارات مذکور و بیان نوع آن:

الف: کلمه « آلا ظنّا » مستثنای مفرغ است و نیز مستثنای متّصل می‌باشد.

ب: کلمه « آلا ان یتم نوره » تأویل به مصدر رفته و مفرد می‌شود و تقدیر « آلا اتمام نوره » می‌باشد و این مستثنا از قبیل مستثنای مفرغ است که در کلام غیر موجب واقع شده و تقدیر کلام چنین است: و یابی الله کل شی آلا اتمام نوره.

ج: کلمه « آلا اتباع الظن » مستثنای منقطع است که در کلام غیر موجب آمده

د: کلمه « آلا ابلیس » مستثنای متّصل است بنابر اینکه ابلیس را از فرشتگان بدانیم و در صورتی که او را از قبیله جنّ بدانیم مستثنا از قبیل مستثنای منقطع محسوب می‌شود.

ه: کلمه « آلا القوم » مستثنای مفرغ است که به حسب عامل مرفوع شده است

و: کلمه « آلا سلاما » مستثنای منقطع است.

ز: کلمه « آلا خمسين » مستثنای متّصل است که در کلام تام موجب قرار گرفته

ح: کلمه « آلا قليل » مستثنای متصل است که در کلام منفی واقع شده

ط: کلمه « غیر » در مقام استثناء استعمال شده لذا چون از قبیل مستثنای متصل بوده و در کلام غیر موجب آمده همچون مستثنای به « آلا » در اعراب تبعیّت از مستثناء منه نموده و رفع گرفته است

ی: کلمه « آلا امرأتک » مستثنای متصل است و در کلام تام موجب آمده

5- و اما تعیین کلمات صحیح از غلط نسبت به وقوع در جملات مذکور، با کشیدن خط زیر آنها، صحیح را از غلط مشخص می‌کنیم:

الف: حضر الضیوف آلا ... (سیّاراتهم، سیّاراتهم، سیّاراتهم)

ب: ما احترقت الدّار ... الکتب (غیر، غیر، غیر)

ج: لیس العمل آلا ... الشریف (سلاح، سلاح، سلاح)

د: لا یخطب فی الحرب خطیب آلا ... النیران (السن، السن، السن)

ه: ما فی المدرسه احد آلا ... (اخوک، اخاک، اخیک)

و: سلکت فلاة لیس فیها انیس آلا ... (وحوشها، وحوشها، وحوشها)

ز: لا یقم احد آلا ... (علیّ، علیا، علی)

ح: ینجح التلامیذ آلا ... (الکسول، الکسول، الکسول)

6- و اما ترکیب جمله مذکور:

حق، مضاف و مبتداء و « الوالد » مضاف الیهش می‌باشد، علی الوالد، جار و مجرور، متعلق به « حق » ظرف لغو، آن، از حروف ناصبه (مصدریه)، یطیعه، فعل و فاعل و مفعول در تأویل مفرد، خبر است برای « حق » و تقدیر: حق الوالد علی الولد طاعته ایّاه می‌باشد فی: حرف جار، کل، مجرور به « فی » متعلق به « یطیعه »، شیئ مضاف الیه برای « کل » آلا از ادات استثناء، فی معصیه، جار و مجرور، متعلق به « کونه » که مستثنای متّصل است و محذوف می‌باشد، الله، مضاف الیه، برای « معصیه » سبحانه، مضاف و مضاف الیه و مضاف مفعول مطلق است برای فعل

محذوف و تقدیر: سیّحته سبحانه می‌باشد.

- 1- بین خبر افعال ناقصه و خبر مبتداء چه فرقی است؟
- 2- در چه وقت نصب اسم لاء نفی جنس واجب است؟ مثالی برای آن بزنید.
- 3- اسم لاء نفی جنس وقتی نکره و بین آن و لاء فاصله باشد اعرابش چیست؟
- 4- در جملات ذیل خبر «کان» و نظائر آن را استخراج کرده و مشخص نمائید:
الف: ما کان ابراهیم یهودیّا و لا نصرانیّا و لکن کان حنیفا مسلما و ما کان من المشرکین (سوره آل عمران آیه 67)
ب: و اذکروا نعمة الله علیکم اذ کنتم اعداء فالّ بین قلوبکم فاصحمت بنعمته اخوانا (سوره آل عمران آیه 103)
ج: قالوا لن نبرح علیه عاکفین (سوره طه آیه 91)
د: و کان حقّا علینا نصر المومنین (سوره روم آیه 47)
ه: و اذا بشر احدهم بالانثی ظلّ وجهه مسودّا و هو کظیم (سوره نحل آیه 58)
و: ألیس الله باحکم الحاکمین (سوره تین آیه 8)
- 5- زیر عبارات صحیح خط بکشید:
الف: لا یزالون (مختلفون، مختلفین، مختلفین)
ب: کونک (مجتهد، مجتهدا، مجتهد) خبر لک
ج: کان (ابو، ابا، ابی) زید (عالم، عالما، عالم)
د: لیس سعید و جعفر (اخوان، اخوین، اخوات) بل (صدیقان، صدیقین، صدیقون)
6- در جملات و عبارات زیر اسم حروف مشبّهة بالفعل را معین نمائید:
الف: و ما یدریک لعلّ السّاعة تكون قریبا (سوره احزاب آیه 63)

- ب: کانّ فی اذنیه وقرا (سوره لقمان آیه 7)
- ج: قالوا یا موسی اتّ فیها قوما جبارین (سوره مائده آیه 22)
- د: انّ للمّتّقین عند ربّهم جنّات النّعیم (سوره قلم آیه 34)
- ه: یقول یا لیتنی قدّمت لحياتی (سوره فجر آیه 24)
- 7- زیر عبارت صحیح خط بکشید:
الف: انّ سعیدا ... یکتب (درسه، درسه، درسه)
ب: لیت لی ... دینار (الف، الف، الف)
ج: زید ... و لکنّه ... (شجاع، شجاعا، شجاع)، (بخیل، بخيلا، بخیل)
د: انّ عندک ... مقیم (جواد، جوادا، جواد)
- 8- در جملات و عبارات زیر دو معمول لاء نفی جنس را معین نمائید:
الف: قالوا لا ضیر اتّا الی ربّنا منقلبون (سوره شعراء آیه 50)
ب: لا اکراه فی الدّین ... (سوره بقره آیه 256)
ج: و لو تری اذ فزعوا فلا فوت و اخذوا من مکان قریب (سوره سباء آیه 51)
د: لا قرية بالتّوافل اذا اضرت بالفرائض (نهج البلاغه قصار الحكم 39)
ه: لا وحدة اوحش من العجب (نهج البلاغه قصار الحكم 113-1)
و: لا دین لمن لا امانة له

1- خبر افعال ناقصه بر اسمشان مقدّم می‌شود ولی خبر مبتداء بر مبتداء مقدّم نمی‌شود

2- در دو مورد نصب اسم « لاء » نفی جنس واجب است:

اوّل آنکه نکره و مضاف باشد مانند: لا غلام رجل فی الدّار.

دوّم آنکه شبه مضاف باشد مانند: لا عشرين درهما فی الکیس.

3- اسم لاء نفی جنس در صورتی که نکره بوده و بین آن و « لاء » فاصله باشد اعرابش رفع است مثل: لا فی الدّار رجل و لا امرئة.

4- و اما استخراج خبر « کان » و اشباه آن در جملات مذکور:

الف: کلمه « یهودیّا » خبر است برای « کان » و « نصرانیا » خبر است برای « لا » و « حنیفا » و « مسلما » نیز خبر هستند برای « کان » و « من المشرکین » خبر است برای « ما کان ».

ب: کلمه « اعداء » خبر است برای « کنتم » و کلمه « اخوانا » خبر است برای « اصیحتم »

ج: کلمه « عاکفین » خبر است برای « نرج »

د: کلمه « حقّا » خبر است برای « کان » که بر اسمش یعنی « نصر المؤمنین » مقدّم شده.

ه: کلمه « مسوّدا » خبر است برای « لیس »

5- با کشیدن خط زیر عبارات صحیح آنها را از اغلاط ممتاز می‌کنیم:

الف: لا یزالون (مختلفون، مختلفین، مختلفین)

ب: کونک (مجتهد، مجتهدا، مجتهد) خیر لك

ج: کان (ابو، ابا، ابی) زید (عالم، عالما، عالم)

د: لیس سعید و جعفر (اخوان، اخوین، اخوات) بل (صدیقان، صدیقین، صدیقون)

6- و اما استخراج اسم حروف مشبهة بالفعل در عبارات و جملات مذکور:

الف: کلمه « الساعة » اسم است برای « لعلّ » .

ب: کلمه « وقرا » اسم است برای « کأَنَّ » .

ج: کلمه « فوما » اسم است برای « انّ » .

د: کلمه « جئات التّعیم » اسم است برای « انّ » .

ه: کلمه « یاء متکلم » در « لیتنی » خبر است برای « لیت »

7- زیر عبارات صحیح خط می‌کشیم:

الف: انّ سعیدا ... یکتب (درسه، درسه، درسه)

ب: لیت لی ... دینار (الف، الف، الف)

ج: زید ... و لکته (شجاع، شجاعا، شجاع)، (بخیل، بخیل، بخیل)

د: انّ عندک ... مقیم (جواد، جوادا، جواد)

8- اما استخراج دو معمول (اسم و خبر) لاء نفی جنس و عبارات مذکور:

الف: کلمه « ضیر » اسم لاء بوده و خبرش محذوف است یعنی « علینا »

ب: کلمه « اکراه » اسم برای « لا » بوده و خبرش « فی الدین » است که متعلق به « موجودا » می‌باشد

ج: کلمه « فوت » اسم برای « لاء » بوده و خبرش محذوف است

د: کلمه « قرۃ » اسم است برای « لاء » و خبرش محذوف است که حاصل باشد و آن متعلق « بالنوافل » است

ه: کلمه « وحده » اسم است برای « لاء » و « اوحش » خبر آن می باشد

و: کلمه « دین » اسم است برای « لاء » و خبرش محذوف است چنانچه « امانة » اسم « لاء » بوده و خبرش محذوف است که حاصل باشد.

سؤالات و تمرینات ص (75)

1- وجوهی که در «لا ضرر و لا ضرار فی الاسلام» جائز می باشد را بنویسید.

2- شروط عمل «ما» و «لا» مشبیه بلیس را با مثال ذکر کنید.

3- دلیل حجازیین بر عمل کردن «ما» و «لا» و برهان بنی تمیم بر عمل نکردن این دو چیست؟

4- زیر عبارات صحیح خط بکشید:

الف: لا ... سوء عندنا (رجل، رجل، رجلا)

ب: لا ... فی الشرّ عندنا (راغب، راغب، راغباً)

ج: لا ... واجباتهم محبوبون (مهملی، مهملون، مهملین)

د: لا ... شرّاً ممدوح (فاعل، فاعلا، فاعل)

ه: لا ... کالادب (میراث، میراثا، میراث)

و: لا ... فی الدّار و لا ... (سعید، سعید، سعیدا) و (خلیل، خلیل، خلیلا)

جواب

1- در آن پنج وجه جایز است باین شرح: 1- (ضرر) و (ضرار) هردو مفتوح باشند 2- (ضرر) و (ضرار) هردو مرفوع باشند 3- (ضرر مفتوح و (ضرار) منصوب باشد 4- (ضرر) مفتوح و (ضرار) مرفوع باشد 5- (ضرر) مرفوع و (ضرار) مفتوح باشد.

2- « ما » و « لا » با سه شرط عمل می کنند:

اول: آنکه خبر بعد از « الا » نیامده باشد زیرا در اینصورت عمل منتفی است چنانچه در ما زید الا قائم عمل صورت نگرفته.

دوم: خبر بر اسم مقدم نشده باشد زیرا در این فرض عمل صورت نمی گیرد چنانچه در ما قائم زید عمل واقع نشده

سوم: کلمه « ان » بعد از « ما » نیامده باشد چنانچه در ما ان زید الا قائم عمل منتفی است و مثالی که جامع این سه شرط است مانند: ما هذا بشرا

3- دلیل حجازیین بر عمل « ما » و « لا » آیه شریفه (31) از سوره یوسف است:

ما هذا بشرا

و برهان بنی تمیم بر عمل نکردن قول شاعر است:

فاجاب ما قتل المحبّ علی المحبّ حرام

و مهفف کالبدر قلت له انتسب

(و بسا پسر کوچک شکم باریک میانی مثل ماه شب چهارده بود به او گفتم که بالا بر نسب خود را تا ببینم که از کدام قبیله هستی و نسبت بده خود را به قبیله پس جواب گفت این فقره را که قتل محبّ حرام نیست یعنی کشتن دوست بر معشوقه حرام نمی باشد).

4- زیر عبارات صحیح خط می کشیم:

الف: لا ... سوء عندنا (رجل، رجل، رجلا)

ب: لا ... فی الشرّ عندنا (راغب، راغب، راغباً)

ج: لا ... واجباتهم محبوبون (مهملى، مهملون، مهملين)

د: لا ... شرّاً ممدوح (فاعل، فاعلا، فاعل)

ه: لا ... كالادب (ميراث، ميراثا، ميراث)

و: لا ... فى الدّار و لا ... (سعيد، سعيد، سعيدا) و (خليل، خليل، خليلا)

تمرین‌های عمومی ص 76

1- در جملات زیر دو معمول (اسم و خبر) نواسخ را استخراج کرده و مشخص نمائید:

الف: انّ الابرار یشربون من كأس کان مزاجها كافورا (سوره انسان آیه 5)

ب: فاصبح فى المدينة خائفا یتربّ (سوره قصص آیه 18)

ج: قالوا يا ويلنا انّا کنا طاغين (سوره قلم آیه 31)

* زیر عبارات صحیح خط بکشید:

الف: (کان، انّ، صار) فى المسجد مصلّ

ب: (ما زال، ما برح، مادام) زید مصلّیّا

ج: (کن مقتصدا و لا تکن، لیس، لا یكون) مفرطاً او مفرطاً

د: (لا، لیس، لا یكون) مرض اشدّ من مرض القلب

ه: (صار، لیت، کأنّ) الغیور اسد

و: (لیس، لا، ما) عشرين درهما لك

ز: لیست، لا، ما) طیور موجوده

ح: (کأنّ، لا، لعلّ) مال باقیا مع التّذیر

جواب

1- استخراج دو معمول نواسخ در جملات مذکور باین شرح است:

الف: کلمه «الابرار» اسم است برای «انّ» و «یشربون» خبرش می‌باشد و

«مزاجها» اسم است برای «کان» و «کافورا» خبرش می‌باشد.

ب: ضمیر در «فاصبح» اسم آن بوده و «خائفا» خبرش می‌باشد

ج: ضمیر «نا» اسم است برای «انّ» و جمله «کنا طاغین» خبر آن است و «نا» اسم است برای «کان» و «طاغین» خبر آن می‌باشد.

* زیر عبارات صحیح خط می‌کشیم:

الف: (کان، انّ، صار) فى المسجد مصلّ

«فى المسجد» خبر مقدم برای کان بوده و «مصلّ» که در تقدیر «مصلّی» می‌باشد اسم مؤخّر «کان» است

ب: (ما زال، ما برح، مادام) زید مصلّیّا

«زید» اسم برای هرکدام از سه فعل و «مصلّیّا» خبر می‌باشد.

ج: (کن مقتصدا و لا تکن، لیس، لا یكون) مفرطاً او مفرطاً

د: (لا، لیس، لا یكون) مرض اشد من مرض القلب

ه: (صار، لیت، کأنّ) الغیور اسد

و: (لیس، لا، ما) عشرين درهما لك

ز: (لیست، لا، ما) طیور موجوده

ح: (کأنّ، لا، لعلّ) مال باقیا مع التّذیر

- 1- مضاف اليه را با ذکر مثال تعريف كنيد.
  - 2- اقسام اضافه را با ذکر مثال بيان كنيد.
  - 3- اضافه معنويه را تعريف كرده و انواع آنرا با ذکر مثال بيان نماييد.
  - 4- فائده اضافه چيست؟
  - 5- در آيات شريفه زير نوع اضافه را معين كنيد.
- الف: قال آتني جاعلك للتاس اماما، قال و من ذريتني قال لا ينال عهدى الظالمين (سوره بقره آيه 124)

ب: انّ الله فالى الحبّ و التوى ... و مخرج الميّت من الحىّ (سوره انعام آيه 95)

ج: تؤتى اكلها كلّ حين باذن ربّها (سوره ابراهيم آيه 25)

د: ربنا اتنى اسكنت من ذريتى بواد غير ذى زرع عند بيتك المحرمّ (سوره ابراهيم آيه 37)

ه: يا صاحبي السجن اأرباب متفرّقون خير امر الله الواحد القهارّ (سوره يوسف آيه 39)

و: انّ هذا لفي الصّحف الاولى، صف ابراهيم و موسى (سوره اعلی آيه 19 و 18)

6- در جملات زير نوع اضافه معنويه را معين كنيد:

الف: انابن مكّه و منى ... انابن صلى بملائكة السماء

ب: اخذت بلجام الفرس

ج: لا يقبل صيام النهار و لا قيام الليل الا من المخلصين

د: هذه اثواب صوف

ه: يكون هذان الرجلان رفيقى المدرسه

و: اشتريت حذاء اخى من السوق

ز: لبست خاتم فضّه

7- در جملات زير فائده اضافه چيست آنرا بيان كنيد:

الف: لا تأكلوا اموالكم بينكم بالباطل (سوره بقره آيه 188)

ب:

أتى تارك فيكم الثقلين كتاب الله و عترتى

(بحار الانوار ج 45 ص 137)

ج:

لسان العاقل وراء قلبه و قلب الاحمق وراء لسانه

(نهج البلاغه، قصار الحكم 40)

د:

فاعل الخير خير منه و فاعل الشرّ شرّ منه

(نهج البلاغه، قصار الحكم 32)

ه: اكملهم ايمانا احسنهم اخلاقا

و: لا يتمّ حسن الكلام الا بحسن العمل

ز: وقفت نفسى على خدمة وطنى

جواب

- 1- مضاف الیه هر اسمی است که به آن چیزی را بواسطه حرف جرّ نسبت دهند اعم از آنکه حرف جرّ در لفظ بوده مانند: مررت بزید (به زید گذشتم) که در اصطلاح از چنین ترکیبی (بزید) به جار و مجرور تعبیر می‌کنند یا در تقدیر باشد همچون: غلام زید (فرزند زید) و از این ترکیب در اصطلاح به مضاف و مضاف الیه نام می‌برند.
- 2- اضافه بر دو قسم است: اضافه معنوی مانند: غلام زید و اضافه لفظی مثل: ضارب زید
- 3- اضافه معنوی: آن است که مضاف در آن صفتی نبوده که به معمولش اضافه شده باشد اعم از آنکه اصلاً صفت نبوده مانند: غلام زید یا صفت بوده ولی به معمول خود اضافه نشده باشد مانند: الله خالق السموات در این مثال «خالق» اگر چه وصف است ولی چون به معنای ماضی است عمل نکرده و در نتیجه اضافه‌اش به «السموات» از قبیل اضافه وصف به معمول نیست
- اضافه معنویه بر سه قسم است:
- 1- اضافه لامیه و آن این است که بین مضاف و مضاف الیه لام جاره مقدر باشد مانند: غلام زید که تقدیر آن غلام لزید می‌باشد.
- 2- اضافه بیانیّه و آن این است که بین مضاف و مضاف الیه «من» جاره مقدر باشد مانند: خاتم فصّة (انگشتری نقره) که تقدیر آن خات من فصّة می‌باشد.
- 3- اضافه ظرفیه و آن این است که بین مضاف و مضاف الیه «فی» جاره مقدر باشد مانند: صلوة اللیل (نماز شب) که تقدیر آن صلوة فی اللیل می‌باشد
- 4- فائده اضافه معنوی آن است که: اگر مضاف نکره و مضاف الیه معرفه باشد بواسطه این اضافه مضاف نیز معرفه می‌شود مانند: غلام زید و در صورتی که هردو نکره باشند مضاف از مضاف الیه کسب تخصیص می‌کند
- نظیر: غلام رجل یعنی غلامی که اختصاص به مرد دارد.

- و اما فائده اضافه لفظی فقط کسب تخفیف است یعنی مضاف در لفظ تخفیف پیدا کرده به این معنا اگر تنوین دارد تنوینش حذف شده و نیز نون تثنیه و جمع از آن حذف می‌گردد چنانچه می‌گوئی:
- ضارب زید (به حذف تنوین از ضارب) و ضارباً زید (به حذف نون تثنیه از ضاربان) و ضاربو زید (به حذف نون جمع از «ضاربون»).
- 5- اما تعیین نوع اضافه در آیات شریفه مذکور:
  - الف: اضافه «جاعل» به «کاف» اضافه لفظیه است و اضافه «درّیه» به «یاء» اضافه معنوی و لامیه می‌باشد چنانچه اضافه «عهد» به «یاء» نیز لامیه است.
  - ب: اضافه «فالق» به «الحبّ» اضافه لفظیه است چنانچه اضافه «مخرج» به «المیت» نیز چنین می‌باشد
  - ج: اضافه «اکل» به «ها» اضافه معنوی و لامیه است چنانچه اضافه «کلّ» به «حین» ظرفیه بوده و اضافه «اذن» به «ربّ» و اضافه «ربّ» به «ها» هردو معنوی و لامیه می‌باشند.
  - د: اضافه «ربّ» به «نا» معنوی و لامیه است چنانچه اضافه «درّیه» به «یاء» و اضافه «غیر» به «ذی زرع» هردو معنوی و لامیه می‌باشند و اضافه «عند» به «بیت» ظرفیه و اضافه «بیت» به «کاف» اضافه لامیه می‌باشد.
  - ه: اضافه «صاحبی» به «السّجن» معنویه و ظرفیه می‌باشد
  - و: اضافه «صف» به «ابراهیم» اضافه معنوی و لامیه می‌باشد
  - 6- اما تعیین نوع اضافه معنوی در جملات مذکور:
  - الف: اضافه «ابن» به «مکه» لامیه است چنانچه اضافه «ابن» به «من صلیّ» لامیه می‌باشد و اضافه «ملائکه» به «السماء» ظرفیه است
  - ب: اضافه «لجام» به «الفرس» معنویه و لامیه می‌باشد
  - ج: اضافه «صیام» به «النهار» و «قیام» به «اللّیل» ظرفیه می‌باشند
  - د: اضافه «اثواب» به «صوف» بیانیّه است

ه: اضافه « رَفِيقِي » به « المدرسه » اضافه ظرفيه است و می‌توان آنرا لامیه نیز فرض نمود.

و: اضافه « حذاء » به « اخ » و اضافه « اخ » به « ياء » هردو لامیه می‌باشند

ز: اضافه « خاتم » به « فَصَّه » بیانیّه است

7- و امّا فائده اضافه در جملات مذکور:

الف: فائده اضافه « اموال » به « كم » و « بين » به « كم » تخفيف و تعريف می‌باشد.

ب: فائده اضافه « كتاب » به « الله » و « عترت » به « ياء » تخفيف و تعريف می‌باشد.

ج: فائده اضافه « لسان » به « العاقل » و « وراء » به « قلبه » و « قلب » به « هاء » تخفيف و تعريف می‌باشد چنانچه اضافه « قلب » به « الاحمق » و « وراء » به « لسانه » و « لسان » به « هاء » مفید تخفيف و تعريف می‌باشد.

د: اضافه « فاعل » به « الخير » مفید تخفيف و تعريف بوده همانطوری که فائده اضافه « فاعل » به « الشر » تخفيف و تعريف می‌باشد.

ه: اضافه « اكمل » به « هم » و « احسن » به « هم » مفید تخفيف و تعريف می‌باشد

و: فائده اضافه « حسن » به « الكلام » و « حسن » به « العمل » تخفيف و تعريف می‌باشد.

ز: فائده اضافه « نفس » به « ياء » و « خدمة » به « وطنی » و « وطن » به « ياء » تخفيف و تعريف می‌باشد.

سؤالات و تمرينات ص (81)

1- حکم اسم صحيح يا جارى مجرای آن که به ياء متکلم اضافه شده چیست؟

2- اعراب اسماء ستّه در وقتی که از اضافه قطع شده باشند چیست؟

3- چرا کلمه «ذو» حرکات اعرابی نمی‌گیرد؟

4- اسماء زیر را به ياء اضافه کرده سپس آنها را در جملات بیاورید.

ذرو، جاريه، مومنون، حم، اخ، اصداقاء، غلامان، زيدون، امّ

جواب

1- اگر اسم صحيح يا جارى مجرای آن به ياء متکلم اضافه شوند می‌باید آخر آنها کسره داد و ياء را یا ساکن نمود و یا فتحه داد مانند: غلامی (به سکون ياء و فتح آن) و دلوی (به سکون ياء و فتح آن)

2- این اسماء در وقت قطع از اضافه با حرکات سه‌گانه یعنی ضمه و فتحه و کسره خوانده می‌شوند یعنی می‌گوئیم: جاء اخ و اب و حم و ... رأيت اخا و ابا و حما و ... مررت باخ و اب و حم و ... البته ناگفته نماند که در میان اسماء ستّه تنها کلمه « ذو » است که از اضافه هیچ‌گاه قطع نمی‌شود.

3- علّت آن این است که این کلمه همیشه اضافه می‌شود و وقتی اضافه شد اعرابش به حروف اعراب است نه حرکات اعرابی

4- امّا اضافه کلمات یاد شده به « ياء » متکلم و قرار داد نشان در جمله:

ذرو: قطعت کلامی فیقی ذروي (سخنم را قطع کردم پس قسمتی از کلام ناقص من، می‌ماند)

جاریه: رأيت جاریتی (کنیز خود را دیدم).

مؤمنون: جاء زيد و مؤمنوی جالسون فی المجلس (زيد آمد در حالی که معتقدین به من در مجلس نشسته بودند)

حم: جاتنی زيد و هو حمی (زيد نزد من آمد و حال آنکه خویش من بود).

اخ: رأيت زيدا و هو اخی (زيد را دیدم در حالی که برادرم بود)

اصداقاء: مررت بجماعة و هم اصداقانی (به گروهی عبور کردم و حال آنکه ایشان دوستانم بودند)

غلامان: ذهب غلامای (دو غلام من رفتند).

زيدون: زيدت رجال فرسان (زيدهای من مردان سواره می‌باشند)

ام: امی امرئة صالحه (ماردم زنی صالحه می‌باشد).

تمرین‌های عمومی ص (82 و 81)

1- اسمهای مرفوع و منصوب و مجرور را در جملات زیر ترکیب کرده و وجه اعرابشان را بیان کنید.

الف: اِنَّ الْاَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا (سوره انسان آیه 5)

ب: اِذْ قَالَ يُوسُفُ لِاَبِيهِ يَا اَبَتِ اِنِّیْ رَاَیْتُ اَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَ الشَّمْسُ وَ الْقَمَرُ رَاِیْتَهُمْ لِیْ سَاجِدِیْنَ (سوره یوسف آیه 4)

ج:

لا یَرْجُونَ اَحَدًا مِنْكُمْ اِلَّا رَبَّهُ

(نهج البلاغه قصار الحكم 82-1)

د: وَ لَتَنْتَظِرَ نَفْسُ مَا قَدَّمْتَ لَغَدًا وَ اتَّقُوا اللَّهَ اِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ (سوره حشر آیه 18)

ه: لَا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَ لَا شَرَابًا اِلَّا حَمِيمًا وَ غَسَاقًا (سوره نباء آیه 25 و 24)

و: حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَ الصَّلَاةِ الْوَسْطَى وَ قُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ (سوره بقره آیه 238)

ز: يَا بَنِي آدَمَ وَ مَاصِدَقَةَ الْاِحْمَقِ فَاتَّهَ يَرِيدُ اَنْ يَنْفَعَكَ، فَيَضُرَّكَ.

ح: حمدت حامدا حمدا حميدا، رعاية شكره دهرًا مديدا.

2- از کلمات زیر جملات مفید و منتج بسازید:

1- (هدف، لا، الرياضة، وسیلة)

2-

(فی- معاصی- اتقوا- الله- الخلووات)

« الإمام علی علیه السلام »

3- الضلّماء- طالع- لیت- هذه- فی- القمر- اللّيلة

4- (ركب، الشّهادة، متوضّئ، الحسین، بدم، اِنَّ)

5- (المولود، مقدّر، له، یولد، و، رزقه)

6- (و هو، اختلط، بلحمه، و دمه، قرء، القرآن، من، شابّ، القرآن، مؤمن)

7- (علمك، املك، اجعل، و، عدوّك، رفيقك)

8- (ادب، معلّمه، ان، من، المتعلّم، لا یقطع، كلام)

9- (یكون، كالمريض، الطّالب، امام، متواضعا، الطّبيب)

10- (لیّن، فی، جوفها، مثل، السّم التّاقع، و، كمثل، الدّنيا، مسّها، الحیّة) « الإمام

علی علیه السلام»

جواب

1- در ذیل جهت رفع و نصب و جرّ اسماء مرفوع و منصوب و مجرور را بیان می‌کنیم:

الف: کلمه « الابرار » منصوب است چون اسم برای « اِنَّ » می‌باشد و کلمه « کأس » مجرور به « من » بوده متعلق به « یشرّبون » است و « مزاجها » اسم کان بوده لذا مرفوع است و « کافورا » منصوب است تا خبر کان باشد.

ب: « یوسف » مرفوع است زیرا فاعل برای « قال » است و کلمه « ابیه » بواسطه « لام » مجرور می‌باشد و کلمه « ایت » در اصل « ابی » بوده یعنی منادای مضاف به یاء متکلم می‌باشد که بعد از حذف یاء تاء بجای آن آورده شد، بنابراین منصوب است چون منادای مضاف می‌باشد و ضمیر « یاء » در « اِنِّی » چون اسم « اِنَّ »

هست منصوب می‌باشد و «احد عشر» منصوب است تا مفعول «رأيت» بوده و «کوکبا» منصوب است زیرا تمیز برای «احد عشر» می‌باشد و دو کلمه «الشمس» و «القمر» چون معطوف به «کوکبا» می‌باشند منصوب هستند و کلمه «ساجدين» منصوب است بنابر حال بودن.

ج: کلمه «احد» مرفوع است تا فاعل باشد برای «لا يرجون» و «رَبَّ» منصوب است چون مستثنای مرفوع است که به حسب عوامل معرب می‌باشد و عامل در آن «لا يرجون» می‌باشد.

د: کلمه «نفس» فاعل است برای «لتنظر» لذا مرفوع می‌باشد و «لغد» مجرور به لام است و «الله» مفعول برای «اتقوا» لذا منصوب است چنانچه «الله» دومی اسم است برای «ان» و منصوب بوده و «خبير» مرفوع بوده تا خبر برای «ان» باشد و کلمه «ما» موصوله و محلاً مجرور است به «باء».

ه: کلمه «بردا» منصوب است و مفعول می‌باشد برای «لا يذوقون» و «شرابا» معطوف است به «بردا» و «حميما» مستثنا است و منصوب می‌باشد چنانچه

«غساقا» عطف به مستثنا است و منصوب می‌باشد

و: کلمه «الصلوات» مجرور است به «على» و «الصلوة» نیز بواسطه عطف بر «الصلوات» مجرور می‌باشد و «الوسطى» صفت است برای الصلاة و بدین ترتیب محلاً مجرور می‌باشد و کلمه «لله» مجرور به لام است و «قانتين» حال است و منصوب.

ز: کلمه «بنی» منادای مضاف است و منصوب و «اياك» از باب تحذیر منصوب است و «مصادقة» معطوف است به «اياك» و منصوب می‌باشد و «الاحمق» مضاف الیه است برای «مصادقة» بنابراین مجرور می‌باشد و ضمير متصل به «انه» منصوب است تا اسم برای آن باشد و کاف در «ينفعك» و «يضرّك» ضمير منصوبی است تا مفعول باشند

ح: ضمير متصل در «حمدت» فاعل بوده و «حامدا» منصوب است بنابر اینکه حال مؤکده باشد یعنی عاملش را تأکید می‌کند و «حمدا» مفعول مطلق تأکیدی است و منصوب می‌باشد و «حميدا» صفت است برای «حمدا» بنابراین منصوب است و کلمه «رعاية» منصوب است تا مفعول له باشد و «شكره» مجرور است تا مضاف الیه برای «رعاية» باشد و «دهرا» بنابر اینکه مفعول فيه باشد منصوب بوده و «مديدا» صفت آن است.

2- اما ساختن جملات مفید از کلمات یاد شده:

- 1- الرّياضة وسيلة لا هدف.
- 2- اتّقوا معاصي الله في الخلوات.
- 3- ليت القمر طالع في هذه الليلة الصّلماء.
- 4- انّ ركب الحسين عليه السلام متوضئ بدم الشهادة.
- 5- المولود يولد و رزقه مقرر له.
- 6- من قرء القرآن و هو مؤمن شاب اختلط القرآن بلحمه و دمه
- 7- اجعل رفيقك عمك و عدوك املك.

- 8- من ادب المتعلّم ان لا يقطع كلام معلّمه
  - 9- يكون الطالب متواضعا كالمريض امام الطّبيب
  - 10- مثل الدّنيا كمثل الحية مسّهالين في جوفها سمّ النافع.
- سؤالات و تمرينات ص (86 و 85)
- 1- تابع را تعريف کرده و اقسامش را ذکر کنید.
  - 2- نعت را تعريف کرده و اقسامش را بيان نمايد.
  - 3- نعت حقيقي از منوعتش در چه چيز تبعية مي‌نمايد؟
  - 4- نعت سببي از منوعتش در چه چيز واجب است تبعية کند؟
  - 5- فوائد نعت چيست؟ با مثالهاي مفيد آنها را شرح دهيد.
  - 6- منظور از اين عبارت (ضمير نه موصوف واقع شده و نه صفت) چيست؟

7- در جملات زیر نعت‌ها را مشخص کنید.

الف: اهدنا الصراط المستقیم (سوره حمد آیه 6)

ب: و قال رجل مؤمن من آل فرعون یکتُم ایمانه

ج: و یبقی وجه ربّک ذو الجلال و الاکرام (سوره الرحمن آیه 27)

د: کأتّهم اعجاز نخل خاویه (سوره الحاقّه آیه 7)

ه: تبارک اسم ربّک ذی الجلال و الاکرام (سوره الرحمن آیه 78)

و: فهو فی عیشة راضیه فی جنة عالیة (سوره الحاقه آیه 22 و 21)

ز: و حملت الارض و الجبال فدکّتا دکّة واحدة (سوره الحاقه آیه 14)

ح: هذه جهنّم الّتی کنتم توعدون (سوره یس آیه 63)

ط: یا ایّتها النّفس المطمئنّة ارجعی الی ربّک راضیه مرضیه (سوره فجر آیه 28 و 27)

ی: و اتّقوا یوما لا تجزی نفس عن نفس شیئا (سوره بقره آیه 48)

ک: فسوف یأتی الله بقوم یحبّهم و یحبّونه اذلّة علی المؤمنین اعزّة علی الکافرین یجاهدون فی سبیل الله (سوره مائده آیه 54)

8- زیر عبارات صحیح خط بکشید:

1- هذه کتب تضمّنت فوائد (کثیره، کثیره، کثیره)

2- نزور المشاهد (المشرفة، مشرفة، المشرفة) فی العراق

3- رأیت الرّجال (العقلاء، عقلاء، العقلاء)

4- جاء الرّجل (الحسن، الحسن، حسن) خطّه

5- رأیت امرأتین (الحسنان، الحسنین، حسنین)

6- مررت برجال (شرفاء، الشرفاء، شریف)

7- سلّمت علی الرجلین (اللّتين، اللّذان، اللّذین) هما فی الدّار

جواب

1- تابع عبارت است از هر دو می که با سابقش اعراب آن متحد بوده و این اتحاد از یک جهت باشد یعنی اگر سابق از حیث فاعل بودن مرفوع بوده دو می نیز به همین اعتبار رفع گرفته باشد.

توابع پنج قسم هستند باین شرح: نعت، عطف بیان، تأکید، بدل، عطف نسق

2- نعت (صفت) عبارت است از تابعی که یا بر معنای در متبوعش دلالت نموده مانند جانی رجل عالم و یا بر معنایی که در متعلّق متبوعش می باشد دلالت می نماید مانند: جانی رجل عالم ابوه نعت بر دو قسم است: نعت حقیقی و نعت سببی:

نعت حقیقی همان است که بر معنای در متبوعش دلالت می کند و نعت سببی آن است که بر معنای در متعلّق متبوعش دلالت دارد.

3- نعت حقیقی در چهار چیز از ده چیز از متبوعش تبعیت می کند آن ده چیز عبارتند از:

اعراب سه گانه (رفع، نصب، جرّ) تعریف و تنکیر، افراد، تثنیه، جمع، تذکیر و تأنیث

4- نعت سببی در دو چیز از پنج چیز از متبوعش تبعیت می کند و آن پنج چیز

عبارتند از اعراب سه گانه (رفع، نصب، جرّ) تعریف و تنکیر.

الف: تخصیص منعت و آن زمانی است که نعت و منعت هردو نکره باشند مانند فرموده علی علیه السلام:

قلیل مدوم علیه خیر من کثیر مملول منه (کار اندک که به آن ادامه داده شود بهتر است از کار بسیار که خستگی آورد)

ب: توضیح منعت و آن در وقتی است که نعت و منعت هردو معرفه باشند مانند فرموده علی علیه السلام:

لا تستقبلوا الشّمس فاتّها مبخرة، تشحب اللّون و تبلى الثوب و تظهر الدّاء الدّفين (با خورشید روبرو نشوید زیرا خورشید بخارکننده است، رنگ را تیره و جامه را کهنه و درد درونی را آشکار می‌کند).

شاهد در « الدّاء الدّفين » می‌باشد.

ج: گاهی نعت افاده ثناء و مدح می‌کند مانند بسم الله الرحمن الرحيم

د: در برخی اوقات نعت برای افاده مذمت می‌آید مانند: اعوذ بالله من الشیطان الرجیم

ه: در بعضی موارد نعت برای تأکید می‌باشد مانند: فاذا نفخ فی الصّور نفخة واحدة

6- منظور از عبارت مذکور آن است که نه برای ضمیر صفت می‌آورند و نه آنرا صفت برای موصوفی قرار می‌دهند.

7- و اما تعیین نعت در جملات مذکور:

الف: « المستقیم نعت است برای « الصراط » .

ج: « مؤمن » و « من آل فرعون » هردو صفت هستند برای « رجل » .

ج: ذو الجلال» صفت است برای « وجه ربّک ».

د: « خاویة » نعت است برای « نخل »

ه: « ذی الجلال » نعت است برای « ربّک »

و: « راضیة » صفت است برای « عیشة » و « عالیة » صفت است برای « جنة »

ز: « واحدة » صفت است برای « دكة »

ح: « الّتی كنتم توعدون » نعت است برای « جهنّم » .

ط: « المطمئنة » نعت است برای « النفس » .

ی: « لاتجزی نفس عن نفس شیئا » نعت است برای « یوما » .

ک: « یحبّهمو یحبّونه » و « اذلة علی المؤمنین » و « اعزة علی الکافرین » نعت هستند برای « قوم »

8- زیر عبارات صحیح را خط می‌کشیم:

1- هذه كتب تضمّت فوائد (کثیرة، کثیرة، کثیرة)

2- نزور المشاهد (المشرفة، مشرفة، المشرفة) فی العراق

3- رأیت الرّجال (العقلاء، عقلاء العقلاء)

4- جاء الرجل (الحسن، الحسن، حسن) خطّه

5- رأیت امرأتین (الحسنان، الحسنین، حسنتین)

6- مررت برجال (شرفاء، الشرفاء، شریف) هر سه غلط بوده و صحیح آن (شرفاء) می‌باشد

7- سلّمت علی الرجلین (اللّتين، اللّذان، اللّذین) هما فی الدّار

سؤالات و تمرینات ص (88)

1- عطف نسق را تعریف کرده و برای آن مثالی بزنید.

2- در چه وقت جایز است بر دو ضمیر متّصل مرفوع و مجرور عطف نمود؟

3- اقوالی که در مورد عطف بر دو معمول دو عامل مختلف می‌باشد را ذکر کنید.

ب: و العادیات ضبحا فالموریات قدحا فالمغیرات صبحا (سوره عادیات آیات 3- 1)

ج: و قلنا یا آدم اسکن انت و زوجک الجنة و کلا منها رغدا (سوره بقره آیه 35)

حل المسائل الهدایة فی النحو ؛ ص 87

سیقول الذین اشرکوا لو شاء الله ما اشرکنا و لا آباءنا (سوره انعام آیه 148)

ه: فاذهب انت و ربک فقاتلا إنا ههنا قاعدون (سوره مائده آیه 24)

و: جئات عدن یدخلونها و من صلح من آبائهم و ازواجهم و ذریّاتهم (سوره رعد آیه 23)

ز: قد افلح من تزکی و ذکر اسم ربّه فصلی بل تؤثرون الحیوة الدنیا (سوره اعلی آیه 16- 14)

ح: فقال لها و للارض اثتیا طوعا او کرها قالتا اتینا طائعتین (سوره فصلت آیه 11)

ط: کلاً سوف تعلمون، ثم کلاً سوف تعلمون (سوره نکات آیات 4- 3)

5- با کلمات زیر جملات مفید بسازید:

1- « و - السوق- قائمین- علی- سلمت- فی- علیک- ابیک»

2- « آلا - انا- ما- حسنا- علیّ- و- رأیت- و ایاک»

3- « الاستاذ - جلس- اخوه- جواد- امام- و- هو»

6- جمله زیر را ترکیب کرده و اعراب کلماتش ارا بیان کنید:

اتهم یکیدون کیدا و اکید کیدا فمهل الکافین امهلهم رویدا (سوره طارق آیه 17- 15)

جواب

1- عطف نسق تابعی است که آنچه به متبوعش نسبت می‌دهند را به آن منتسب می‌کنند در حالی که هم تابع و هم متبوع مقصود به نسبت هستند مانند: قام زید و عمرو

شاهد در « عمرو » است که معطوف به « زید » بوده و بین آن و متبوعش که « زید » باشد واو عاطفه قرار گرفته است.

2- عطف بر ضمیر مرفوع زمانی جایز است که ابتداء آن را با ضمیر منفصل

مرفوع تأکید کنند و سپس اسم ظاهری را به آن عطف نمایند مانند: ضرب انا و زید در این مثال « زید » را که اسم ظاهر است به ضمیر متصل به « ضرب » یعنی « ت » عطف کردیم ولی بعد از آنکه با « انا » تأکیدش نموده‌ایم و بر ضمیر متصل مجرور زمانی می‌توان اسمی را عطف کرد که جائز را بر سر معطوف نیز درآوریم مانند: مررت بک و بزید در این مثال « زید » را بر کاف که ضمیر متصل مجرور است عطف کرده‌ایم ولی حرف جرّ یعنی « با » را بر سر « زید » نیز درآورده‌ایم.

3- در مورد عطف بر دو معمول دو عامل مختلف سه قول می‌باشد:

الف: عطف بر این دو معمول جایز است مشروط به اینکه معطوف علیه مجرور و مقدّم بر کلمه مرفوع بوده و معطوف نیز چنین باشد یعنی معطوف نیز مجرور بر کلمه مرفوع مقدم شده باشد مانند:

فی الدّار زید و الحجره عمرو (در خانه زید است و در حجره عمرو می‌باشد) در این مثال کلمه « الدّار » و « زید » دو معمولی بوده که عامل‌های آنها مختلف است زیرا عامل در « الدّار » کلمه « فی » و در « زید » مبتدائیت می‌باشد حال کلمه « حجره » را با حالت جرّ به « الدّار » و « عمرو » را با حالت رفع به « زید » عطف نموده‌ایم و چنانچه می‌بینیم مجرور یعنی « فی الدار » بر مرفوع که « زید » باشد مقدم شده.

ب: عطف بر دو معمولی که عامل‌های مختلف دارند مطلقا جایز است اگر چه شرط مذکور در آن نباشد و این نظریه فراء نحوی است.

ج: عطف بر دو معمولی که عامل‌های مختلف دارند مطلقا جایز نیست اگر چه شرط یاد شده موجود باشد و این رأی سیبویه است.

4- اماّ تعیین معطوف و معطوف علیه در جملات مذکور

الف: « ما » معطوف و « والد » معطوف علیه می‌باشد.

ب: « الموريات » و « المغيرات » معطوف و « العاديات » معطوف علیه می‌باشد.

ج: « زوجك » معطوف و ضمیر مرفوع مستتر در « اسكن » معطوف علیه می‌باشد و « كلا » معطوف و « اسكن » معطوف علیه می‌باشد.

د: « آبائنا » معطوف و « نا » در « اشركنا » معطوف علیه می‌باشد.

ه: « ربك » معطوف و ضمیر مرفوع مستتر در « اذهب » معطوف علیه می‌باشد.

و: « من صلح ... » معطوف و ضمیر مرفوع فاعلی در « یدخلونها » معطوف علیه بوده و « ازواجهم » و « ذریّاتهم » معطوف و « آبائهم » معطوف علیه می‌باشد.

ز: « ذكر » معطوف و « تزكّی » معطوف علیه بوده و نیز « صلی » معطوف و « ذكر » معطوف علیه آن می‌باشد.

ح: « الارض » معطوف و « ها » معطوف علیه است و « كرها » معطوف و « طوعا » معطوف علیه می‌باشد

ط: « کلاسوف تعلمون » دوّم معطوف و « کلاسوم تعلمون » اوّل معطوف علیه می‌باشد

5- و اماّ ترکیب جملات مفید معنا با کلمات مذکور:

1- سلّمت عليك و علی ابیک قائمین فی السّوق (بر تو و پدرت در حالیکه در بازار ایستاده بودید سلام نمودم).

2- ما رأیت انا و علی الاّ ایتاک و حسنا (من و علی ندیدیم مگر تو و حسن را).

3- جواد جلس هو و اخوه امام الاستاذ (جواد و برادرش جلو استاد نشستند).

6- و اماّ ترکیب جمله مذکور و بیان اعراب کلماتش:

« انّ » از حروف مشبّهة بالفعل « هم » اسم آن و محلاً منصوب است و جمله « یکیدون کیدا » خبرش بوده و محلاً مرفوع می‌باشد « یکیدون » فعل و فاعل است و « کیدا » مفعول مطلق تأکید است « و » حرف عطف « اکید » فعل و فاعل است و « کیدا » مفعول مطلق تأکید است و جمله « اکید کیدا » معطوف است به « یکیدون کیدا » و « فاء » حرف عاطف است « مهّل » فعل و فاعل و « الکافرین » مفعول به است برای آن و این جمله معطوف است به « اکید کیدا » و « امهلهم » فعل و فاعل و مفعول تأکید است برای « مهّل » و « رویدا » مفعول مطلق نوعی است برای « امهلهم » .

سؤالات و تمرینات ص (91)

1- تأکید را تعریف کرده و برای آن مثالی بیاورید.

2- تأکید لفظی را با ذکر مثال تعریف کنید.

3- بین الفاظ تأکید معنوی چه فرقی هست؟ با مثال آنها را شرح دهید.

4- ضمیر متّصل مرفوع را چگونه با «نفس» و «عین» تأکید می‌کنند؟ برای آن مثالی بیاورید.

5- شرط کلمه‌ای که با «کلّ» و «اجمع» تأکید می‌شود چیست؟

6- از جملات و عبارات زیر تأکید معنوی را استخراج کنید.

الف: و علّم آدم الاسماء کلّها (سوره بقره آیه 31)

ب: انّ يوم الفصل میقاتهم اجمعین (سوره دخان آیه 40)

ج: فورّك لنسنلّتهم اجمعین (سوره حجر آیه 92)

د: و لو شاء ربك لأمّن من فی الارض کلّهم جمیعا (سوره یونس آیه 99)

7- در مثالهای زیر خطا را اصلاح کنید:

1- كان الرومّيون اجمع کلّهم مولعين بالحروب و الفتوحات

2- سافرت الى مَكَّة و المدينة كليهما

3- قدم القوم كلَّهم جمع

4- جاء الجيش كلّه و اجمع

5- مررت بالقبائل كلَّهنّ

6- قدمت القبيلة جمعاء و كلّها

جواب

1- تأکید تابعی است که دلالت می‌کند یا بر تقریر و تثبیت متبوعش در آن چه به آن نسبت داده‌اند مانند: جائی زید نفسه (آمد زید نزد من خودش) و یا بر شمول حکم نسبت به تمام افراد متبوع مانند:

فسجد الملائكة كلَّهم اجمعون (پس فرشتگان جملگی سجده کردند)